

Kadı en kalabalık yerleşme yeri idi (TK, TD, nr. 129, s. 74-75).

Birgi XVII. yüzyılın başlarında bölgede hüküm süren karışıklıklardan etkilendi. Hatta Birgili olduğu belirtilen Celâli Cen-netkarı oğlu kaleye kapanarak etrafa hü-cumlarında bulunmuş, Aydın yöresine hâ-kim olmuş, Tire ve Turgutlu'yu zaptet-miş, ancak Manisa ovasında karşılaştığı Osmanlı kuvvetlerine yenilmiş ve Deniz-li'ye doğru kaçarken yakalanıp Birgi'ye getirilerek burada idam edilmişti (1625). Muhtemelen bu mücadeleler sırasında Birgi tahribata uğradı. Nitekim şehir bundan sonra uzun süre 1575'teki du-rumuna bile ulaşamadı. 1662'de yapılan bir *avârız** tahririne göre burada on sekiz mahalle bulunuyordu; ancak bunla-rın yedisi muhtemelen tahribattan son-ra teşekkül etmiş mahallelerdi. Hisariçi mahallesi ortadan kalkmış, Akmes-cid, Manastır, Kutlubeyler, Çürük Baba, De-re-li, Çakalderesi, Sitte adlı mahalleler ortaya çıkmıştı. Şehrin nüfusu ise 1250 civarındaydı ve bunun sadece üç hânesi gayri müslimdi (BA, MAD, nr. 3032, s. 4-7, 12-14). Bu tarihten kısa bir süre son-ra Birgi'ye gelen Evliya Çelebi ise bura-nın Bozdağ'ın eteklerinde yer alan, dış surları harap olmuş bir kaleye sahip bu-lunduğunu, kale içinde 400 ev, aşağı şe-hirde on sekiz mahalle, yirmi dört cami ve mescid, 2600 kadar ev, yedi sıbyan mektebi, 200 dükkân, iki han ve bir be-desten olduğunu, halkının başlıca ge-çim kaynağını beyaz iplik dokumacılığ-ının teşkil ettiğini belirtir. Ancak ev sa-yısı hakkında verilen rakam şüphelidir. 1662'de 1250 kişinin yaşadığı bilindiğine göre bu sayı ya yanlış ya da evlerin çoğu boş olmalıdır. 1677'de yapılan bir baş-ka avârız tahririnde de on sekiz mahal-le-den ibaret Birgi'nin yaklaşık 1600 do-layında nüfusa sahip olduğu, 1706'da ise nüfusun 1800-1900 dolayında bulundu-ğu anlaşılmaktadır (BA, MAD, nr. 15623, s. 5; KK, nr. 2791, vr. 33^a-37^b, 43^a-43^b).

XIX. yüzyılda Birgi, Ödemiş'in önem ka-zanmasıyla giderek onun gölgesinde kal-maya ve bölgedeki ova şehirlerinin geliş-mesiyle de gerilemeye başladı. XIX. yüz-yılın başlarında buraya gelen Ch. Texier, pek zarif bir köprü ile iki kısmının bir-birine bağlandığı Birgi'yi rengârenk ev-leriyle ağaçlar ve bahçeler içinde küçük ve şirin bir kasaba olarak tarif eder ve antik eserlerden hiçbir şey bulunmadığı-nı belirterek büyük caminin kurşun kub-beli olduğunu yazar. 1831'de 5900 ci-varında nüfusu bulunduğu tesbit edilen

kasaba, en büyük sarsıntıya XX. yüzyılın ilk çeyreğinde şahit oldu. 1920'de Bir-gi'yi işgal eden Yunan kuvvetleri 1922'-de çekilirken şehri ateşe verdiler. Bu-nun sonucu birçok ev yandığı gibi dere-nin doğu yamacındaki mahalleler tama-men ortadan kalktı. Bundan sonra öne-mini iyice kaybeden Birgi, bugün başlı-ca ekonomik faaliyeti ziraatin teşkil et-tiği, Ödemiş'e 7-8 km. mesafede, 1990 sayımına göre 4435 nüfuslu bir kasaba ve bucak merkezidir.

Aydınoğulları devrinde önemli bir kül-tür merkezi olan Birgi'de meşhur tabip Hacı Paşa da bulunmuştu. Birgi bir kül-tür şehri olma özelliğini Osmanlılar za-manında da sürdürdü. Kâtib Çelebi'nin kaydettiğine göre Hoca Atâullah Efendi ve Hocazâde adlı ilim adamları burada yetişmişti. Nitekim Birgi'de doğan Hoca Atâullah Ahmed (ö. 1571), Manisa'daki şehzadeliliği sırasında II. Selim'in hocalı-ğını yapmış, Birgi'de de bir dârülhadis (medrese) tesis etmişti. Hatta bu med-reseye ilk müderris olarak meşhur âlim Mehmed Efendi (ö. 1573) getirilmiş, ve-fatına kadar ilmi faaliyetlerini sürdür-düğü bu kasabada oturduğu için Birgivi lakabıyla şöhret kazanmıştır. Birgi'nin tahribattan kurtulan en önemli tarihî eseri, Ulucami de denen Mehmed Bey Camii ve Türbesi'dir. Türbede Aydınoğ-lu Mehmed Bey'den başka Umur Bey, İsâ Bey ve Bahadır Bey'e ait mezarlar bulunur. Diğer önemli âbideleri arasın-da Evliya Çelebi'nin de bahsettiği Der-iş Ağa Camii ile Kurşunlu Camii ve Ka-raoğlu Camii ayaktaadır. Ayrıca XVIII. yüz-yıldan kalma Çakırlar'ın Tâhir Bey Ko-nağı da sanat değeri yüksek bir tarihî eser olarak bugüne ulaşmıştır.

Birgi'nin merkezi olduğu kaza ise XVI. yüzyıl başlarında 106 köy, on üç çiftlik ve mezraadan ibaretti ve burada 15-16.000

kişi yaşıyordu. Kazanın Birgi'den başka diğer bir kasabası ise Balyambolu idi. Kazada toplam altı cami, dokuz mescid, on yedi zâviye, sekiz hamam, 345 vakıf dükkân yer alıyordu. 1575'e doğru Birgi kazası altmış yedi köye, yedi çiftlik ve beş mezraaya sahipti. XVII. yüzyılda ka-za merkez nahiyeden başka Süleyman, Bâdemiye, Şamlıca adlı üç nahiyeye bö-lünmüştü; toplam köy sayısı ise yetmiş kadardı. Kaza olmaktan çıktığı XIX. yüz-yılın ikinci yarısında İzmir iline bağlı Öde-miş kazasının bir nahiyesi haline gel-di. Bugün de Ödemiş'in bucağı olan Bir-gi sekiz köye sahip olup toplam nüfusu 7225'tir (1990).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 1/1 m., s. 331-338; nr. 8, s. 1-5; nr. 87, s. 196-205; nr. 148, s. 364-369; nr. 166, s. 423-436; TK, TD, nr. 129, s. 74-77; BA, MAD, nr. 3032, s. 4-7, 12-14; nr. 3098, s. 5-8; nr. 15623, s. 5; BA, KK, *Mevkufat*, nr. 2791, vr. 33^a-37^b, 43^a-43^b; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Taeschner), s. 45 vd.; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 329-334; Enverî, *Düsturnâme*, s. 17, 33, 35; Atâî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 149, 161, 462; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 637; a.mlf., *Fezleke*, II, 72; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 173-177; Texier, *Küçük Asya*, II, 57; *Kâmûs'l-a'lâm*, II, 285-286; Cuinet, III, 516-517; M. Halil Yınanç, *Düsturnâme-i Enverî, Medhal*, İstan-bul 1929, s. 21, 23; Uzunçarşılı, *Kitâbeler II*, İstan-bul 1348/1929, s. 105; a.mlf., *Anadolu Beylikleri*, s. 104-119; P. Wittek, *Menteşe Beyliği* (trc. O. Şaik Gökyay), Ankara 1944, s. 36-38, 43, 113-114; W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (trc. Mihri Pektaş), İstanbul 1960, s. 11, 117, 481; R. M. Riefstahl, *Cenubu Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi* (trc. Cezmi Tahir Berklin), İstanbul 1941, s. 20 vd.; Himmet Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, s. 24-25, 37-38, 40, 42; Sp. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor*, London 1971, s. 137, 297-298, 315-316, 328-329, 332; E. Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emira-tes of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Veni-ce 1983, s. 108, 112-113, 128; Besim Darkot, "Birgi", *İA*, II, 632-634; V. J. Parry, "Birge", *EJ²* (İng.), I, 1234-1235.

FERİDUN EMECEN

BİRGİ ULUCAMİİ

(bk. ULUCAMİ).

BİRGİVİ

(ö. 981/1573)

Çeşitli sahalarda eser veren büyük Türk âlimi.

Birgili diye de bilinmektedir. 10 Cemâ-zielelvel 929 (27 Mart 1523) tarihinde Balıkesir'de doğdu. Asıl adı Takıyyüddin Mehmed'dir. Zâviye mensubu âlim ve

Derviş Ağa Camii - Birgi / İzmir

faziletli bir kişi olan babası Pîr Ali Balıkesir'de müderristi. Balıkesir'in Çay mahallesindeki kabri bugün de ziyaret edilmektedir. Dedesi Balıkesir Kepsut'a bağlı Bektaşlar köyünden İskender Efendi'dir. Annesi ise Meryem Hanım'dır.

Birgivi ilk tahsilini babasının yanında yaptı. Onan Arapça, mantık ve diğer bazı ilimleri okudu, bu arada Kur'an'ı da ezberledi. Daha sonra İstanbul'a giderek Mahmutpaşa mahallesinde Küçük Şemseddin Efendi'den ders aldı. Ardından Haseki Medresesi'ne girdi; dönemin tanınmış âlimlerinden Ahîzâde Mehmed Efendi'nin ve daha sonra Rumeli kazaskeri olan, Kızıl Molla İakabıyla tanınmış Abdurrahman Efendi'nin öğrencisi oldu. İcâzet alarak müderrislik pâyesini elde etti. Ardından Abdurrahman Efendi'nin yanına mülâzım olup ihtisasını tamamladı. Bir süre bazı medreselerde müderrislik yaptı. Kanûnî döneminde hocası Abdurrahman Efendi'nin aracılığıyla Edirne kassâm-ı askerîsi olan Birgivi bu görevi süresince ders okutmaya devam etti. Bu arada camilerde vaaz veriyor, halkı Kur'an ve Sünnet'e uymaya davet ediyordu. Zamanında kabirler üzerine türbe yapılması, buralarda mum yakılması, ücret karşılığında Kur'an okunması gibi bid'atlar ve ayrıca bâtil itikadlarla, kadılar arasında rüşvetin yaygınlaşması, zengin çocuklarına ücretle ilmî pâyeler verilmesi gibi meşrû olmayan uygulamalara karşı da mücadele etti. Para vakfetmenin câiz olmadığını savunan Birgivi, İmam Züfer'in görüşüne ve örfe dayanarak bu tür vakıfların cevazına fetva veren Şeyhülislâm Ebüssüüd Efendi'ye ve onunla aynı görüşü paylaşan Kadî Bilâlzâde'ye reddiye olarak *İnkâzû'l-hâlikin*, *İkâzû'n-nâ'imin* ve *ihâmü'l-kâşûrîn* ve *es-Seyfû's-sârim* adlı risâleleri yazdı. Ebüssüüd'un, esasen daha önceki Osmanlı ulemâsı arasında da tartışılan, hatta İmâm-ı Âzam'ın öğrencilerinin de farklı görüşler ileri sürdükleri bu konuda halk arasında fitneye yol açmaması hususunda Birgivi'ye nasihatla bulunduğu ve kendi fetvasına gerekçe olarak da hayır işlerinin kesilmesi endişesini dile getirdiği rivayet edilmektedir.

Halkın bid'atları terketmesinden ümidini kesen Birgivi İstanbul'a gidip Bayramiyye tarikatı şeyhi Abdullah Karamânî'ye intisap ederek inzivaya çekildi. Edirne'de kassâm-ı askerî iken aldığı paraları defter kayıtlarına göre geri vererek hak sahiplerinden helâllik aldı. Ancak müridinin ders ve irşad faaliyetleri için

geri dönmesini isteyen Abdullah Karamânî'nin de tavsiyesi üzerine, Sultan II. Selim'in hocası Birgili Atâullah Efendi'nin Birgi'de yaptırdığı medreseye müderris tayin edildi. İlmî ehliyetiyle kısa zamanda meşhur olan Birgivi'den ders almak isteyen pek çok talebe ülkenin her tarafından buraya akın etmeye başladı. Ömrünün geri kalan kısmını Birgi'de tedris, irşad ve telif faaliyetleriyle geçirmiş olması sebebiyle de Birgivi nisbesiyle şöhret buldu.

Hakkı söylemekten çekinmeyen Birgivi ömrünün sonlarına doğru tekrar İstanbul'a giderek Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'ya memleketteki adaletsizliklerle mücadele etmesi için tavsiyelerde bulunmuştur. Fıkıhta Hanefî, itikadda Mâtürîdî olan Birgivi Mehmed Efendi'nin biyografisinden bahseden bütün kaynaklar, onun Osmanlılar döneminde yetmiş seçkin bir âlim olması yanında dinî ve ahlâkî şahsiyeti bakımından da mükemmel bir insan olduğu belirtir. Mehmet Ali Aynî *Türk Ahlâkçıları* adlı eserinde (I, 105) ondan, "Ahlâkçılarımız içinde Birgivi derecesinde mümtaz bir simaya nâdir tesadüf olunur. Çünkü onun dinî bilgisi ve bıraktığı eserleri ne kadar yüksek ise meslek ve meşrebi de o nisbette pâk, nezih ve metîn idi" şeklinde söz eder. Özellikle ahlâk ve fıkha dair eserlerinde klasik görüş ve bilgileri aktarması yanında kendi dönemindeki dinî, ahlâkî, sosyal ve siyasî meselelere özel bir önem vermesi, bunlarla ilgili şahsî görüşlerini ve tenkitlerini cesaretle ortaya koyması onun ilmî şahsiyetinin en dikkate değer yönüdür. Eserleri çağının sosyal hayatını ve problemlerini yansıtmaları bakımından da büyük önem taşır.

Birgivi son derece dürüst ve tavizsiz bir ilim adamıdır. Nitekim döneminde çok yaygın olan anlayışa rağmen hiçbir eserini herhangi bir devlet büyüğüne ithaf etmemiş, aksine devlet ileri gelenleri de dahil olmak üzere her seviyedeki yöneticilerde ve görevlilerde gördüğü kusurları cesaretle tenkit etmiştir. Özellikle memuriyetlerin rüşvet karşılığı satılması, kadılar, muhtesibler ve diğer görevlilerin rüşvet almaları, ehli olmayanlara ilmî ve idarî rütbeler verilmesi, bu yüzden cehaletin yaygınlaşması ile her türlü bid'at ve hurafe Birgivi'nin şiddetle karşı çıktığı hususlardır (meselâ bk. *eş-Tarîkatü'l-Muhammediyye*, s. 72, 92, 182, 215-216, 219; *Şerhu'l-ehâdîsi'l-erba'in*, s. 1-4). Birgivi'nin, bazı haksız menfaatlar

elde ettiği, görevliler nezdinde nüfuz sağlayarak devlet işlerine karıştığı gerekçesiyle, II. Selim'in hocası olduğu için "Hâce-i Sultânî" diye şöhret bulan tanınmış âlim Atâullah Efendi'yi bile ikaz etmesi (bk. Ahmet Turan Arslan, s. 81), onun dürüstlük ve cesaretinin ilginç bir örneğidir.

Birgivi, kendisi de Bayramiyye müntesibi olmakla birlikte zamanında Sünnî esaslardan sapmış ve bid'atlar ihdas etmiş olan bazı tasavvuf erbabını da eleştirmekten geri durmamış, hatta bir kısım mutasavvıfların bid'at ve aşırılıklarını ortaya koyup tenkit etmek üzere *el-Ğavlû'l-vasîf beyne'l-ifrât ve't-tefrîf* adlı bir de risâle yazmış olması yüzünden tasavvuf düşmanı olmakla itham edilmişse de bu iddia isabetsiz görülmüştür. Nitekim *eş-Tarîkatü'l-Muhammediyye*'nin şârihlerinden ünlü mutasavvıf Abdülganî en-Nablusî (ö. 1143/1731), Birgivi'nin Ehl-i sünnet esaslarına bağlı tasavvuf büyüklerini değil tasavvuf adına bir yığın bid'at ve hurafe ortaya çıkaran sözde mutasavvıfları tenkit ettiğini belirtir (*el-Hadîkatü'n-nediyye*, I, 155). Esasen onun *eş-Tarîkatü'l-Muhammediyye*'yi telif ederken Gazâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'inden çok geniş ölçüde faydalanmış olması da Sünnî tasavvufa bağlılığının açık bir delilidir. Öte yandan öğrencilerinden Akşehirli Hocazâde Abdünnâsır tarafından yazılan ve Kuşadalı Ahmed Efendi'nin *Tercüme-i Evrâd-ı Birgiviyye* adıyla Türkçe'ye çevirdiği, Birgivi'nin yirmi dört saatlik hayat kesitini anlatan bir risâlede de onun çok yoğun bir dinî ve tasavvufî hayat yaşadığı görülmektedir. Bununla birlikte Birgivi birçok Osmanlı ulemâsından farklı olarak sosyal gelişmeleri de tenkitçi bir yaklaşımla takip etmiştir. Nitekim daha sonraki birçok Osmanlı ilim ve devlet adamının, imparatorluğun içine düştüğü gerilemenin bünyevî sebepleri olarak gösterdiği ve başta devlet adamları, ulemâ, mutasavvıflar gibi seçkin zümreler olmak üzere toplumun çeşitli kesimlerinde hissedilen olumsuz sosyal ve ahlâkî gelişmeleri ve bunların doğuracağı tehlikeli sonuçları Birgivi'nin daha o zamandan görmesi, kendi dönemindeki Osmanlı ulemâsı içinde sosyal gelişmeleri takip eden az sayıdaki münevverlerden biri olduğunu gösterir. Başta *eş-Tarîkatü'l-Muhammediyye* olmak üzere eserlerinin her devirde büyük ilgi görmesi de ilmî dirayeti yanında dürüst, basiretli, cesur ve

sosyal problemler karşısında sorumluluk duygusu taşıyan bir kişilik sahibi olmasının sonucu şeklinde değerlendirilmelidir.

Birgivi, başta *el-‘Avâmil* ve *İzhâr* olmak üzere Arap grameri konusunda kaleme aldığı eserlerle de İslâm ilimleri alanında büyük bir hizmet ifa etmiş ve haklı olarak yaygın bir şöhrete kavuşmuştur. İslâm dininin iki ana kaynağını oluşturan Kur'an ve Sünnet'in dili olan ve ayrıca İslâm medeniyetinin müşterek lisani haline gelen Arapça'nın Arap olmayan müslüman milletler tarafından öğrenilebilmesi için büyük gayretlerin sarfedildiği bilinmektedir. İlmî Arapça'nın öğrenilmesinde onun gramerinin bilmesinin büyük payı bulunduğu da şüphesizdir. Birgivi de, ana kuralların öğrenciler tarafından ezberlenmesi geleceğine uyarak kaleme aldığı *el-‘Avâmil* risâlesinden başka onun şerhi durumundaki *İzhâr*'ı telif etmiştir. Sağlam bir tertibe ve özlü bilgilere sahip olmanın yanında çeşitli nahiv kaidelerinin örneklerle açıklanması sırasında pedagojik esaslar ihtiva eden cümlelerin kaydedilmesi bu iki esere büyük itibar kazandırmış, asırlar boyu Arapça'nın öğrenilmesinde vazgeçilmez eserler listesindeki yerlerini korumalarını sağlamıştır. Şüphe yok ki söz konusu kitapların bu derece itibar görmesinde Birgivi'nin ilim ve din hayatındaki güçlü şahsiyetinin de önemli bir payı olmuştur.

Birgivi 981 yılı Cemâziyelevvel ayında (Eylül 1573) bir İstanbul seyahati sırasında vebaya yakalanarak hicri yıla göre elli iki yaşında vefat etti ve Birgi'ye getirilerek burada defnedildi.

Eserleri. İlmî açıdan önemlerine göre Arap dili grameri, ahlâk-tasavvuf, fıkıh, akaid, tefsir-kıraat, hadis gibi sahalarda çoğu Arapça, birkaçı da Türkçe olmak üzere tesbit edilebilmiş altmışa yakın eserinin başlıcaları şunlardır:

A) Gramer. 1. *el-‘Avâmil*. Nahiv ilmine dair Arapça küçük bir risâle olup *el-‘Avâmilü'l-cedîde* diye de bilinmektedir. İlk İstanbul'da (1234) olmak üzere çeşitli yer ve zamanlarda kırk civarında baskısı yapılmıştır. Eser Süleyman b. Ahmed, Hüseyin b. Ahmed Zeynîzâde (*Ta'liku'l-fevâid*), Kuşadalı İsmet Ahmed ve Mustafa b. İbrâhîm (*Tuhfetü'l-ihvân*) tarafından şerhedilmiş, bu şerhlere de muhtelif hâşiyeler yazılmıştır. 2. *İzhârü'l-esrâr**. Nahivle ilgili Arapça bir eser olup ilki İstanbul'da (1219) olmak üzere çeşitli yer ve zamanlarda kırkı aş-

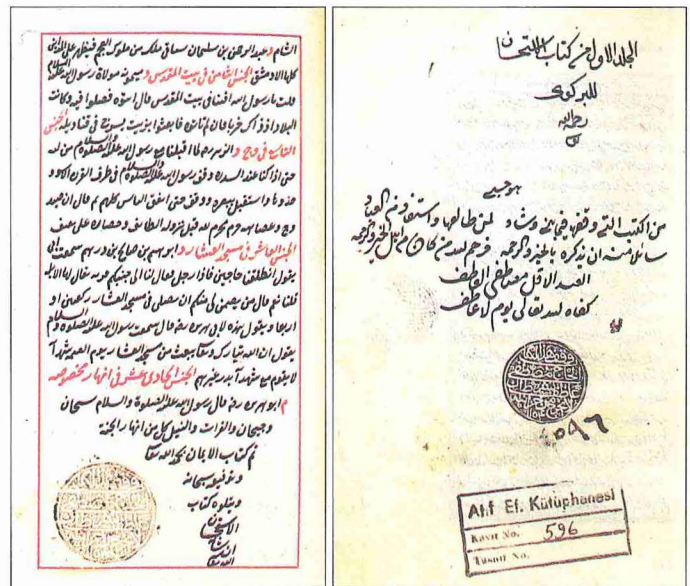
kın baskısı yapılmıştır. Ayrıca birçok şerh ve hâşiyesi vardır. En meşhuru Adalı Şeyh Mustafa'nın hazırladığı, bu sebeple *Adalı* diye tanınan ve birçok defa basılan *Netâ'icü'l-efkâr* adlı şerhtir. 3. *İm'ânü'l-enzâr*. Arap grameriyle ilgili meşhur *el-Mağşud*'un şerhi olup 952'de (1545) telif edilmiştir. İlk Bulak'ta (1207) olmak üzere on beşten fazla baskısı yapılmıştır. 4. *Kifâyetü'l-mübtedî* (İstanbul 1289, 1300, 1302, 1303). Sarf ilmine dair Arapça bir eserdir. Süleyman Sırrî tarafından *Kifâyetü'l-müntehî fi şerhi Kifâyeti'l-mübtedî* (İstanbul 1312) ve Kuşadalı Ahmed tarafından *İnâyetü'l-mübteğî* (İstanbul 1284) adıyla şerhedilmiştir. 5. *İmtihânü'l-ezkiyâ** (İstanbul 1270, 1271, 1305, 1309, 1311). Nahivle ilgili Arapça bir eser olup İbnü'l-Hâcib el-Mısri'nin *el-Kâfiye*'sinin Kâdî Beyzâvî tarafından yapılan *Lübbü'l-elbâb fi 'ilmil-i-râb* adlı muhtasarının şerhidir. Eser Târk Muhtâr el-Melîci tarafından tahkik edilmiştir (basılmamış doktora tezi, 1410/1989, Kahire Üniversitesi, Darü'l-ülûm Fakültesi). Eser üzerinde Adalı Şeyh Mustafa'nın *Hâşiyetü Adalı 'ale'l-İmtihân* adlı bir hâşiyesi vardır. 6. *Şerhu'l-Emsile*. Müellifinin belli olmadığına dair yaygın kanaatin aksine Brockelmann'ın bir Vatikan el yazmasına dayanarak Birgivi'ye ait olduğunu söylediği Arapça *el-Emsiletü'l-fazliyye*'nin yine Birgivi tarafından yapılmış şerhidir.

B) Ahlâk-Tasavvuf. 1. *et-Tarikatü'l-Muhammediyye**. Din, ahlâk ve tasavvuf konularıyla ilgili çok tanınmış Arapça bir eserdir. İlk İstanbul'da (1260) olmak üzere on beşi aşkın baskısı vardır. Ayrıca

pek çok şerhi ve Türkçe tercümesi yapılmıştır. 2. *Cilâ'ü'l-kulûb*. Tasavvufî ilgilili bir risâle olup 7 Zilhicce 971'de (17 Temmuz 1564) tamamlanmıştır. İshak b. Hasan ez-Zencânî (*Żiyâ'ü'l-kulûb*) ve Abdüsselâm el-Kayserî (*Şifâ'ü'l-kulûb*) tarafından şerhedilmiştir.

C) Fıkıh. 1. *Vasiyetnâme**. *Risâle-i Birgivi* diye de bilinmektedir. Derli toplu Türkçe bir ilmiyal kitabıdır. İlk İstanbul'da (1218) olmak üzere on civarında baskısı yapılmıştır. 2. *es-Seyfû's-şârim fi 'ademi cevâzi vakfi'l-menkûl ve'd-de-râhim*. Para ve menkulün vakfedilmesini câiz gören Ebüssuûd'a reddiye olarak kaleme alınmış olup 9 Zilkade 979'da (24 Mart 1572) tamamlanmış Arapça bir eserdir. 3. *İkâzû'n-nâ'imîn ve ifhâmü'l-kâşırîn*. Para karşılığında Kur'an okumanın ve para vakfetmenin câiz olmadığına dair bir eser olup 972 Şevvalinin ortasında (Mayıs 1565) bitirilmiştir. 4. *İnkâzû'l-hâlikîn*. Para vakfetmenin aleyhinde bir başka risâle olup 967 Zilkadesinin sonunda (Ağustos 1560) tamamlanmıştır. Eserin bizzat müellif tarafından yapılmış Türkçe bir tercümesi de vardır. 5. *Mu'addilü's-şalât*. Namazın ta'dil-i erkânı ile ilgili olup 975'te (1567-68) tamamlanmıştır. Niğdeli Mûsâ b. Ahmed (*Muvazzihu'l-Mu'addil*), İsmâil Efendi, Güzelhisârî, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Abdurrahman es-Senedî (*Menhelü'l-hüdât*) ve Ebû Bekir el-Erzurûmî tarafından şerhedilmiştir. 6. *Zuh-rü'l-müte'ehhilîn ve'n-nisâ' fi ta'rîfi'l-ağhâr ve'd-dimâ'*. Kadınların ay halleriyle ilgili bir risâle olup 979'da (1571-72) yazılmıştır. Eser üzerinde bizzat mü-

Birgivi'nin
Kitâbü'l-İmân
ve'l-istihsân
adlı eserinin
I. cildinin
unvan sayfası ile
son sayfası
(Atif Efendi
Ktp., nr. 596)

ellifin *Zâdü'l-mütezevvicîn* adlı şerhi yanında İshak b. Hasan ez-Zencânî'nin de bir şerhi vardır.

D) Akaid. 1. *Ahvâlü e'fâli'l-müslimîn*. Müslüman çocukların âhiretteki durumu ile ilgili bir risâledir. 2. *Ziyâretü'l-kubûr* (son yedi risâle ile *Cilâ'ü'l-kutab* adlı eser, müellifin diğer bazı risâleleriyle birlikte bir külliyyat halinde basılmıştır, İstanbul 1280).

E) Tefsir-Kıraat. 1. *Tefsîru sûreti'l-Bakara*. Bakara sûresinin yarısına kadar yapılmış bir tefsir olup daha çok dil kuralları ile ilgili açıklamalarıyla dikkati çekmektedir. Beyzâvî tefsirinden daha üstün olduğu iddia edilmekteyse de ondan daha muhtasar ve daha az meşhurdur. Eser Yaşar Düzenli tarafından tahkik edilmiştir (basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1989, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). 2. *ed-Dürrü'l-yetîm*. Tecvide ilgili iki varaklık bir risâle olup 974 Cemâziyelevvel başında (Kasım 1566) telif edilmiştir. Eskicizâde'nin (ö. 1243/1827-28) yaptığı tercüme (*Tercüme-i Dürr-i Yetîm*) ve tecvide dair diğer bazı risâlelerle birlikte basılmıştır (İstanbul 1253, 1280; İzmir 1301). Eser bizat müellifi tarafından şerhedilmiştir.

F) Hadis. 1. *Risâle fî usûli'l-hadîs*. Küçük fakat oldukça değerli bir risâledir. Eser Dâvûd-i Karsî tarafından şerhedilmiş (İstanbul 1272, 1288, 1289, 1293, 1314), bu şerh üzerine de Mustafa Şevket Efendi (ö. 1292/1875) ve Yûsuf b. Osman Harpûî (ö. 1292/1875) birer hâşiye yazmışlardır. Dâvûd-i Karsî'nin şerhi ve Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin *Râmûzü'l-e'hadîs*, *Ğarâ'ibü'l-e'hadîs* ile birlikte çeşitli baskıları yapılan eser (İstanbul

1275, 1288, 1314, 1326; Bulak 1303) Sadık Cihan tarafından tercüme edilmiştir (bk. bibl.). 2. *el-Erba'ûn*. İbadetlere dair kırk hadisi ihtiva etmekte olup *Şerhu'l-e'hadîsü'l-erba'în* adıyla bir de şerhi vardır. İlk sekiz hadisi müellifin kendisi, diğerlerini ise Mehmed Akkirmânî (ö. 1174/1760) şerhetmiştir (Tunus 1295; İstanbul 1289, 1316, 1321, 1323). Muhtemelen her ikisinin de "inneme'l-a'mâlü bi'n-niyât" hadisiyle başlaması sebebiyle Brockelmann yanlış olarak bu eseri Nevevî'nin *el-Erba'în*'inin şerhleri arasında zikretmiştir (GAL Suppl., I, 683; II, 674). Eser Mustafa Cemî tarafından *Burhânü'l-müttakîn Tercüme-i Hadîs-i Erba'în* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1290). 3. *Kitâbü'l-İmân ve'l-istihsân* (Atıf Efendi Ktp., nr. 596-597).

Nihal Atsız, İsmihan Sultan Kütüphanesi'nde (nr. 424) kayıtlı nüshasının sonunda telif veya istinsah tarihi olarak Birgivi'nin doğumundan on altı yıl önce sine rastlayan 913 (1507-1508) yılının verilmesinden hareketle *Sihâh-ı Ace-miyye* adlı Farsça-Türkçe sözlüğün, Kâtib Çelebi (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1074) ve Brockelmann (GAL, II, 586; Suppl., II, 657) tarafından yanlışlıkla Birgivi'ye isnat edildiğini ileri sürmektedir. Birgivi'ye *Ravzatü'l-cennât fî usûli'l-i'tikâd* adlı bir eser daha nisbet edilirse de Mahmud Esad Efendi (Seydişehir) tarafından tercüme edilerek yayımlanmış olan (İstanbul 1305) bu eser aslında Bosnalı Hasan Kâfî Akhisârî'nin telifidir (Birgivi'nin eserleriyle ilgili daha geniş bilgi ve ayrıca yazma nüshalar için bk. Nihal Atsız, *İstanbul Kütüphanelerine Göre Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası*; GAL, II, 583-586; Suppl., II, 654-658).

BİBLİYOGRAFYA :

Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, İstanbul 1307, s. 72, 75, 92, 182, 215-219; a.mlf., *Şerhu'l-e'hadîsü'l-erba'în*, İstanbul 1304, s. 1-4; Kuşadalı Ahmed Efendi, *Tercüme-i Evrâd-ı Birgiviyye*, Süleymaniye Ktp., Dügümlü Baba, nr. 449, vr. 149^b; Ali b. Bâli, *el-İkdu'l-man-zûm fî zikri e'fâli'l-Rûm*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 2838/3316, vr. 161-163; Atâi, *Zeyl-i Şekâik*, I, 179-181; Peçuylu İbrâhim, *Târih*, I, 467; Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-hak*, İstanbul 1306, s. 121 vd.; *Keşfü'z-zunûn*, I, 54, 117, 183-184, 214-215, 592, 737, 822; II, 1017, 1074, 1111, 1246, 1500, 1546, 1737, 2022, 2036-2037; Abdülğanî en-Nablusî, *el-Hadîkatü'n-nediyye şerhu't-Tarikatü'l-Muhammediyye*, İstanbul 1290, I, 155; G. de Tassy, *Exposition de la foi musulmane de Birkewî traduit du Turc*, Paris 1822; *Kâmûsü'l-a'lâm*, I, 1284-1285; *Sicill-i Osmânî*, IV, 121; *Osmanlı Müellifleri*, I, 253-256; Serkis, *Mu'cem*, I, 610-611; Mehmed Ali Aynî, *Türk Ahlakçıları*, İstanbul 1939, I, 105; Brockelmann, GAL, II, 582, 583-586; Suppl., I, 645, 683, 742; II, 654-658, 674; *İzâhu'l-mek-nûn*, I, 2, 427, 442; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 252; H. Laoust, *Les Gouverneurs de Damas sous les Mamlûks et les Premiers Ottomans*, Damas 1952, s. 188; Karatay, *Arapça Basmalar*, II, 434-437; Esat İleri, *İmam-ı Birgivi*, İzmir 1954, s. 3; Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadîs*, İstanbul 1954, s. 77, 243, 260-264; Zirikli, *el-A'lâm*, VI, 286-287; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, IX, 123-124; Muhammed Cemâleddin eş-Şurbaçî, *Kâ'im-e bi-evâ'il-i matbû'ati'l-'Arabîyyeti'l-mahfûza bi-Dâri'l-Küttüb*, Kahire 1383/1963, s. 27, 47, 83, 104, 153; Nihal Atsız, *İstanbul Kütüphanelerine Göre Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası*, İstanbul 1966; Özge, *Katalog*, I, 121, 178; II, 663; III, 1341; Emrullah Yüksel, *Les Idées Religieuses et Politiques de Mehmed al-Birke-wî (929-981/1523-1573)* (doktora tezi, Paris 1972); Bilmen, *Tefsir Tarihi*, II, 650-651; Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivi ve Arapça Tedrisatındaki Yeri* (doktora tezi, 1981), MÜ İlahiyat Fakültesi; *Fihrisü'l-matbû'ati'l-Türkiyyeti'l-Osmâniyye*, Kahire 1982, I, 51, 61, 84, 88-89, 95, 107, 128, 260; Sadık Cihan, "Muhammed b. Pir Ali Birgivi ve Risâle fî Usûli'l-Hadîs'in Tercümesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Samsun 1987, s. 55-76; Kasım Kufralı, "Birgivi", *İA*, II, 634-635; a.mlf., "Birgivi", *EI²* (İng.), I, 1235; Hasan Aksoy, "Birgivi (Birgili) Mehmed Efendi", *TDEA*, I, 447.

EMRULLAH YÜKSEL

BİRİERİS

(BİRARİS)

Medine'de

Kubâ Mescidi'nde
Hz. Peygamber'in mührünün
düşüp kaybolduğu kuyu.

Birgivi'nin
*Kitâbü'l-İmân
ve'l-istihsân*
adlı eserinin
II. cildinin
unvan sayfası ile
son sayfası
(Atıf Efendi
Ktp., nr. 597)

